

АДУКАЦЫЙНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ КАНЦЭПТУАЛЬНАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ

У эпоху глабалізацыі, інфарматызацыі і інтэнсіфікацыі дэмакратычных працэсаў публіцыстычнае слова набывае асаблівае значэнне. Новы час патрабуе новага мыслення, новага асэнсавання рэчаіснасці, больш глыбокага ўсведамлення сваёй нацыянальнай самабытнасці. У гэтых адносінах важная роля адводзіцца журналістыцы.

Тэарэтыкі і практыкі журналістыкі падзяляюць яе на апісальную (факт, апэратыўнасць, уплыў на свядомасць) і светапоглядную (прынцып, мадэляванне свядомасці, фарміраванне асобы, стварэнне карціны свету). Так, польскі журналіст і пісьменнік Р. Капусьцінскі сцвярджае, што ў журналістыцы ёсць два ўзроўні – рамесны і творчы. Другі – гэта высокая, канцэптуальная журналістыка. Яе крытэрыем з’яўляецца тэкст, які робіць чалавека лепшым, прымушае задумацца. Журналіст лічыць, што сапраўдным няшчасцем для медыя з’яўляецца «мысленчая лянога іх спажыўца» (День, 2003, 19 сент.). Адпаведна ўзрастаюць і патрабаванні да журналіста як стваральніка медыятэксту, бо, як дакладна заўважыў А. Аграноўскі, «добра піша не той, хто добра піша, а той, хто добра думае». Вядомы львоўскі журналістыказнаўца прафесар У. Здравега таксама пісаў пра своеасаблівы тып журналістыкі – «мыслящую публицистику». Прафесар С. Прохарова справядліва вызначала найважнейшай для соцыуму менавіта канцэптуальную журналістыку, паколькі «яна прымушае задумацца пра шматлікія найсур’ёзнейшыя рэчы» [1, с. 275].

Да пытанняў асэнсавання значэння журналістыкі для грамадства звярталіся даследчыкі розных галін навукі. Так, на думку філосафа С. Крымскага, светапоглядная, канцэптуальная журналістыка з'яўляецца тады, «калі мы выходзім за межы штодзённага <...> і звяртаемся да вечных каштоўнасцей – духу, культуры ці нацыянальнага развіцця» (День, 2008, 25 марта). Таму канцэптуальную журналістыку навукоўцы вызначаюць як нацыянальна значную з'яву. Як сцвярджае Т. Ліле, «сапраўдная журналістыка павінна ўзмацняць нацыянальны і грамадзянскі імунітэт» (Тамсама).

Вытокі беларускай канцэптуальнай журналістыкі – у публіцыстыцы пачатку ХХ стагоддзя. Менавіта ў гэты час з'яўляецца першая канцэптуальная газета Беларусі «Наша Ніва», якая з мэтай фарміравання нацыянальнай самасвядомасці ў носьбітаў беларускай культуры перайшла ад канстатацыі факта да яго інтэрпрэтацыі.

У гэтым сэнсе сучасныя газеты Беларусі сталі вартымі пераемнікамі традыцый газеты «Наша Ніва», нягледзячы на доўгі савецкі перыяд, калі ўсе СМІ былі вымушаны імператыўна навязваць вызначаныя камуністычнай уладай канцэпты і стэрэатыпы.

Шматлікія загаловкі матэрыялаў і назвы рубрык (напрыклад, рубрыка «Мненія» газеты «СБ – Беларусь сёння») вызначаюць сур'ёзны канцэптуальны змест матэрыялаў, арыентаваных на аўдыторыю, якая думае і асэнсоўвае ўсе факты і падзеі.

Спецыфіка канцэптуальнага друкаванага СМІ-тэксту вызначаецца тым, што маўленне павінна фарміравацца аўтарам з разлікам на спецыфічную аўдыторыю і спецыфічныя ўмовы чытання. Характар і інтэлектуальны ўзровень аўдыторыі газеты патрабуе, каб тэкст быў зручны для хуткага ўспрымання чытачом любога тыпу (напрыклад, рубрыка «Одним словом»). У той жа час тэкст не павінен быць спрошчаным, таму што дзяржаўныя СМІ Беларусі ў цэлым арыентаваны на сацыяльна значную, актуальную інфармацыю, якая не можа быць пададзена ў прымітыўнай форме.

Аналіз рубрыкі «Одним словом» газеты «СБ – Беларусь сёння» дае падставы сцвярджаць, што вызначэнню матэрыялаў гэтай рубрыкі як канцэптуальных спрыяе некалькі фактараў:

- 1) структурнае замацаванне і шрыфтавое выдзяленне аднаго слова-канцэпту на пачатку кароткай інфармацыі;
- 2) канатацыйнае напаўненне канцэпту;
- 3) кампазіцыйнае размяшчэнне рубрыкі на першай паласе ў газеце.

Так, прыведзеныя характарыстыкі-фактары наглядна рэалізуюцца ў рэпрэзентатывах:

ОДНИМ СЛОВОМ (2010, 27 июля)

РЕЖИМ. В Минске некоторые промышленные предприятия в условиях аномально жаркой погоды вводят скользящий график, смещено начало смен. Запрещены или приостановлены работы на не защищённых от солнца площадках.

БЕДА. 30-летний житель Ивановского района Н. случайно застрелил отца во время охоты. По предварительной версии, стрелявший и погибший нарушили правила безопасности.

ЯД. На юге КНР 84 ребенка отравились свинцом. По мнению местных властей, это случилось во время работы у нелегальных плавильных печей, которые местные жители используют при добыче золота.

ВЕРА. Бразильские индейцы захватили в заложники 100 строителей ГЭС в штате Мату-Гросу. Они требуют компенсаций за то, что строительство дамбы было развернуто на священном для коренного населения штата месте.

УДАЧА. В Новой Зеландии 15-летний подросток выжил после того, как упал с балкона квартиры на 16-м этаже. Парень пробил крышу автомобильной парковки, а сам лишь сломал ребро и повредил запястье.

У прааналізаваных трыццаці дзевяці нумарах за ліпень-жнівень 2010 г. прадстаўлены і вынесены ў моцную пазіцыю 193 канцэпты, у сярэднім на нумар прыпадае 5 канцэптуальных адзінак. Даследаванне іх марфалагічнай стратыфікацыі пацвердзіла дамінаванне назоўнікаў – 86 % (*лихач, вулкан, стихия, эпоха, фортуна, ветер, мера, ажиотаж, расплата, ремонт...*), менш прыслоўяў – 6,2 % (*скользко, неприятно, дружно, вместе...*) і дзеясловаў – 4,7 % (*умыкнули, промахнулся, лови!, помогите, попались...*), астатніх часцін мовы сустракаецца зусім нязначная колькасць.

У канцэптуальных адзінках газеты ступень праяўлення мадальнасці дастаткова вялікая, што прадвызначыла іх відавочную экспрэсіўнасць і эмацыянальнасць. Большасць канцэптаў маюць выразна акрэсленыя канатацыі (*отлично, красота, риск, сюрприз, молодец, прогресс, дружно, комфорт, чудо*), прычым 64 адзінкі (а гэта 33 %) нясуць дакладную негатыўную афарбоўку (*беспокойно, траты, некло, трагедия, неприятно, помогите, теракт, крушение, террор, резня, взлом, взятка, скандал, кризис, авария, дебош, беда...*) і анансуюць адпаведны пэяратыўны змест наступнай інфармацыі.

Мова перыядычных выданняў адлюстроўвае і фіксуе змены, што адбываюцца ў маўленча-мысленчай практыцы грамадства. Гэтыя змены з'яўляюцца наступствамі палітычных, эканамічных і сацыяльных трансфармацый, якія адбываюцца ў дзяржаве. У той жа час СМІ ўплываюць на свядомасць людзей, фарміруючы грамадскую думку, культывуюць моўны густ. Таму важна, каб канцэптуальны змест арыентаваў на пазітыўныя з'явы ў соцыуме, ствараў нацыянальную карціну свету, не актуалізуючы негатыўны кантэкст.

Ва ўмовах сучаснай сацыякультурнай і палітычнай сітуацыі ўзнікае інтэлектуальная патрэба ў канцэптуальнай публіцыстыцы, вызначэнні новых жыццёвых прыярытэтаў, пераглядзе, пераасэнсаванні праз прызму канцэптаў медыятэксту стаўлення да нацыянальных і агульначалавечых каштоўнасцей. Гэта актуалізавала пашырэнне тэкстаў, разлічаных на высокаадукаванага чытача, створаных прафесіяналамі, якія клапацяцца не толькі пра змест, але і пра маўленчую форму, у якой гэты змест выражаны.

Адсюль да падрыхтоўкі спецыялістаў у сферы СМІ і вынікаюць кваліфікацыйныя патрабаванні, сярод якіх актуалізаваная моўная адукацыя займае асноўнае месца, бо служыць арганізуючым фундаментам, творчым падмуркам тэкставай дзейнасці журналіста.